

פרשת ויקהל

הרב שמעון קליין

כל נדיב ליבו

קחו מאתכם תרומה

ה': את המשכן את אהלו ואת מקסוהו את קרסיו ואת קרשיו את בריחו את עמדיו ואת אדניו" (שמות ל"ה, י"א). רק אגב תיאור משימתם עשוי העם לשמוע על התוכנית לבנייתו של משכן!

מבנה זה, מעמיד את התרומה ואת נדבת הלב כנושא. לא צורך או אמצעי הם בדרך אל המשכן, כי אם עיקר ומהות בזכות עצמם.

תפישה זו עשויה להישמר, ואף להתעצם בפסוקים הבאים.

בין ציווי למעשה

ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת ה' למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש: ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונגם וטבעת וכומז כל כלי זהב וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה': וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים וערת אילם מאדמים וערת תחשים הביאו: כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבודה הביאו... כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה ה' לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה לה'

(שמות ל"ה, כ"א-כ"ט).

בהמשך לציווי העם על לקיחת התרומה (ד"ט), מוסיף כעת הכתוב ומתאר את היישום, איך אירע הדבר. ציפיה מתבקשת היא לזהות התאמה בין ציווי למעשה. והנה - החל מן הפסוק הראשון ניכר הפער. בניגוד לציווי בו אזכור בודד לתרומה ולנדיבות הלב ומיד אחריו התמקדות בחומרים הנדרשים, כעת - המיקוד הוא באנשים ובנדבת ליבם. "ויבאו כל איש אשר נשאו לבו" - לא התרומה מובאת, אלא האנשים באים, תוך מעורבות אישית גבוהה. "אשר נשאו לבו" - למקום גבוה. הלב הוא המחולל, והוא משיא, מגביה את האדם. "וכל אשר נדבה רוחו אתו" - במעגל שני מתואר איש שתנועת רוחו היא נדבה. "הביאו את תרומת ה' למלאכת אהל מועד ולכל עבדתו ולבגדי הקדש" - רק לאחר התיאור הכפול לעמדה הפנימית של האנשים, מתוארת תרומת ה' לכלל מלאכות אהל מועד.

בפסוקים העוקבים מופיע המשך יישום להבאת התרומות, אלא שבניגוד לרשימת החומרים המצוינת במקור (ד"ט),

ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' לאמר: קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' זהב וכסף ונחשת: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים: ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים: ואבגי שהם ואבגי מלאים לאפוד ולחשן

(שמות ל"ה, ד'ט).

'קחו מאתכם תרומה' פונה משה אל העם, ובמילים אלו נפתח דיבור בו ישמע העם לראשונה על התוכנית לבניית משכן. 'כל נדיב לבו יביאה' הוא ממשך, ועובר לתאר את החומרים שיובאו כתרומה לה'. העם שומע, ופותח את ליבו לרווחה, תורם ונודב.

מדוע תרומה? מדוע לא מוטל 'מס' על העם? האם התרומה היא צורך או ערך? פסוקי הפרשה מציגים התעוררות גדולה שהתחוללה בעם, ושאלה מתבקשת היא - מה הניע אותם לתרום בנדיבות לב רבה כל כך?

ציווי זה לעם מוכר ללומד מן הפתיחה לפרשת תרומה, שם נצטווה בו משה בעבר:

וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים: שמן למאור בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים: אבגי שהם ואבגי מלאים לאפוד ולחשן

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, א'-ח').

מבנה אחד הוא לשני הציוויים. הוראה על תרומה לה', שיוכה אל נדבת הלב, וציון החומרים שנועדו להיתרם על ידי העם.

מבנה זה - קשה. אך מתבקש הוא מבנה בו פתיחה בתיאור הנושא או המטרה - "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", ובעקבותיו ההשלכות - בהוראה על התרומה בצורותיה השונות.

הגדיל משה לעשות, בשומטו את הפסוק שעשוי היה להגדיר את הנושא ואת המטרה ('ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם') תחת זאת הוא פותח בדיבור על התרומה בערוציה השונים, ומיד פונה אל חכמי הלב הנקראים לבוא ולעשות במלאכה: "וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה

ומישרים תרצה אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך: ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך" (שם, "ז-ח"). יושר לב, שמחה לצידו, ואת זאת מבקש דוד שישמור א-להים ויזכור לעולם! את הכוונות שעמדו בבסיס נדבת העם למקדש.

תיאורים אלה, מציבים את התרומה ואת נדבת הלב כמי שנוכחות בליבו של המושג משכן או מקדש, לא כצורך ובוודאי לא כערך שולי. עובדה זו מעמידה את השאלה במלוא עוצמתה - מה מקופל בהתנדבות זו?

ועשו לי מקדש

דומה ששאלת פשר ההתנדבות תלויה בשאלה קודמת - 'מהו המשכן או המקדש?'

תשובת המקרא לשאלה זו שונה בין חומש לחומש³. בספר שמות מתואר המשכן כמקום שעם ישראל הוא יוצרו, כמקום המגלם את מרכז החיים הרוחניים שלו, ואם זוכה ישראל - אל "מעשה ידי" יבוא השוכן⁴. לעובדה זו השלכות רבות, ודומה שנדבת הלב משמשת כאחת מהן. המקדש

³ ברקע הבחנה זו עומדת תפישה המזהה את החלוקה לספרי המקרא השונים, כחלוקת מהות. לכל אחד מן החומשים "מרחב מושגי", שונה, המייחד אותו ביחס לספרים האחרים. ההשלכות לכך רבות, הן במערכת המושגים השונה, בהיבטים ספרותיים (מילים הנמצאות בחומש אחד ואינן נמצאות בחומשים אחרים), והן בעובדה שפרשייה החוזרת על עצמה בכמה חומשים, באמת אינה חוזרת, וההבדלים בין המופעים השונים יהיו מהותיים ומשמעותיים. המפתח להבנתם נעוץ במידה רבה בהבנת ייחודו של ה"חומש המארח", ומעין העיקרון - 'חן המקום על יושביו'.

⁴ כך בפירושו: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח'). מעבר לכך - עשיית המשכן על ידי העם הוא נושא מרכזי במהלך פרקים רבים בספר שמות. בדומה לספר שמות, גם בספר דברים המשכן הוא יצירה של עם ישראל, ודומה שכך ניתן להגדיר את הפער שבין שני הספרים: ספר שמות מתמקד בחלקו הראשון של הפסוק - "ועשו לי מקדש", לעומתו, ספר דברים מתמקד בחלק השני - "ושכנתי בתוכם". בהקשר לכך מתואר בספר דברים תהליך ובו שלבים רבים העוברים על העם עד הגיעו אל הפסגה: "ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בטח: והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם" (דברים "ב, י"ג-ג). המוקד הוא עם ישראל והתהליך ההיסטורי העובר עליו, בפסגתו נבנה המקדש, שאם יזכה העם, א-להים יבחר בו להשרות שכינתו עליו. המושג "אשר יבחר ה'" החוזר על עצמו פעמים רבות בספר דברים, פירושו הוא - אשר יבחר בו להשרות שכינתו עליו.

קעת המוקד הוא באנשים, בצורת ההתנדבות שהייתה להם, בפעולות ובתנועות הנפש שליוו את הנתנה¹.

יתירה מכך, התנדבות העם 'גואה על גדותיה', עד אשר נאלצים החכמים עושי המלאכה לפנות אל משה בסוג של פניית חירום: "ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה אשר צוה ה' לעשות אתה" (שמות ל"ו, ה). תגובת משה: "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש" (שם, ו'). הקול עובר במחנה, ותוצאותיו הן - "ויפלא העם מהביא" (שם, שם). צורך פנימי עז היה לעם להמשיך ולתרום, והדרך לעצרו הייתה בסוג של כליאה לנפש העם מלהמשיך ולהביא².

מבט נוסף על נדבת הלב במשכן, עולה מן המקור הבא.

הנדבה בהכנות למקדש שלמה

בערוב ימיו, מכין דוד את התשתית לבנייתו של מקדש, ובדבריו אל העם הוא מתאר את התנדבותו לבניית בית הא-להים: "ויכלל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים אבני שהם ומלואים אבני פז ורקמה וכל אבן יקרה ואבני שיש לרב" (דברי הימים א' כ"ט, ב). בהמשך לחלקו שלו, הוא מעורר את העם להתנדב, ואכן הדבר קורה "ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות ולשרי מלאכת המלך: ויתנו לעבודת בית הא-להים זהב כפרים חמשת אלפים ואדרפנים רבו וכסף כפרים עשרת אלפים ונחשת רבו ושמונת אלפים כפרים וברזל מאה אלף כפרים" (שם, ו-ח). התנדבות העם גדולה עד מאד, והיא מלווה בשמחה: "וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה" (שם, ט). מעבר לשמחה, קשה הייתה עצירתה של הנתנה: "וכי מי אני ומי עמי כי נעצר פח להתנדב פזאת, כי ממך הכל ומיך נתנו לך" (שם כ"ט, זד). לצד כל אלו ממשיך דוד ומתאר את הכוונות שנלוו אליה: "וידעתי אלהי כי אתה בחר לבב

¹ בתיאור: נדיבות לב, הבאה, הנפה, 'נמצא אתו', 'הביאו', 'מרים תרומת כסף', 'הביאו', 'נדב לבם אותם', 'נדבה לה'.

² גם בהיבט של קצב ההבאה, ניכרת תכונה גדולה של נמרצות. המקרא מתאר את ההותרה במילים - "והם הביאו אליו עוד נדבה בפקר בפקר" (שמות ל"ו, ג), ומשתמע, שהכוונה היא לגלישת אירוע ההתנדבות אל עבר יומו השני. עולה מכאן שהמסה העיקרית נאספה ביום אחד, אות וסימן לתכונה ולהתעוררות הגדולה. כך תיאר זאת ר' יוחנן במדרש: "מה כתיב שם, והם הביאו אליו עוד נדבה בפקר בפקר (שם, שם), אמר ר' יוחנן לשני בקרים הביאו כל מלאכת המשכן ויתירו, שנאמר והמלאכה היתה דיים לכל המלאכה לעשות אותה והותר (שם, ז) (מדרש תנחומא נשא, כ"ט).

כאמור, נדבת הלב בנתינה אל המקדש, כמוה כשיקוע עולמו של הנותן בו, כמקום אליו יבוא השוכן. בפרק הקרוב יוצגו מבטים שונים אל עבר תובנה זו, ואל השלכות הנגזרות ממנה.

תובנות והשלכות

א. שניים הם מעמידי המשכן. 'המתנדבים' - המביאים את החומרים ואת המשאבים, ולצידם - העושים במלאכה, או - יוצרי המשכן. עצימות הראשונים כבר תוארה, וכעת יתואר חלקם של היוצרים.

ראש וראשון להם הוא בצלאל: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא ה' בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוֹרִי בֶן חוֹר לְמִטֵּה יְהוּדָה" (שם ל"ה, ל') - א-להים קורא בשמו - 'בצלאל', ובקריאת שם זו הוא כמו מציף את עצמותו, מביא לידי ביטוי את החלק הא-להי שבה.⁷ לאחר ההעצמה האישית, בא המילוי כתוספת - "וַיִּמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱ-לֹהִים בְּחֻמָּה בְּתַבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה" (שם, ל"א). מילוי בכישרונות בתחום הרוח. "וְלַחֲשֹׁב מַחְשְׁבֹת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת" (שם, ל"ב) - אמנויות אלו מיוחסת אל המחשבה, ומאוחר יותר ניחן בצלאל גם בכישרון הוראה "וְלַהוֹרֹת נֶתֶן בְּלִבּוֹ" (שם, ל"ד). כל אלו הם מימדים הנוכחים בעולמו של אמן המביא לידי ביטוי את הווייתו כיוצר. לצד בצלאל - אחיסמך, בהוראה ובחכמת לב" (שם, ל"ד-ל"ה). במעגל שלישי מצטרפים כל איש חכם לב: "וְעֵשָׂה בְּצַלְאֵל וְאַהֲלִיאֵב וְכָל אִישׁ חָכֵם לֵב אֲשֶׁר נָתַן ה' חֻמָּה וְתַבּוּנָה בְּהֵמָה לְדַעַת לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל מְלָאכָת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה'" (שמות ל"ו, א').

שיתוף נוסף בין השניים מתקיים בביטוי המשותף לשניהם - 'נשיאת הלב'. בביטוי זה נפתח תיאורם של המתנדבים "וַיָּבִאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נָשְׂאוֹ לִבּוֹ" (שמות ל"ה, כ"א), וכעת הוא מיוחס אל היוצרים חכמי הלב: "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל בְּצַלְאֵל וְאֶל אַהֲלִיאֵב וְאֶל כָּל אִישׁ חָכֵם לֵב אֲשֶׁר נָתַן ה' חֻמָּה בְּלִבּוֹ כָּל אֲשֶׁר נָשְׂאוֹ לִבּוֹ לְקַרְבָּה אֶל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ" (שמות ל"ו, ב'). 'נשיאת הלב' מייצרת עמדה של נתינה, והיא גם מעצבת עמדה של יוצר ואמן.

⁷ שמו המיוחד "בצלאל" מספר גם הוא דבר. אדם היושב "בצל אל", כמו שוכן בצילו. ואולי - אדם שבזכותו יוכלו רבים לשבת 'בצל אל'. ובחז"ל: "אל מול פני המנורה רבי לוי ב"ר אומר... נתקשה בה, וירד משה ושכח מעשיה. עלה ואמר 'רבש"ע שכחתי מעשיה! הראה לו הקב"ה למשה, ועוד נתקשה בה. אמר ליה 'וראה ועשה' עד שנטל הקב"ה מטבע של אש והראה לו עשייתה, אעפ"כ נתקשה עליה משה. א"ל הקב"ה 'לך אצל בצלאל והוא יעשה אותה'. ירד משה ואמר לבצלאל, מיד עשאה. מיד התחיל משה תמה ואומר 'אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה ואת שלא ראית אותה עשית מדעתך. 'בצלאל' - בצל אל היית עומד?'

קיים כי עם ישראל רוצה בו. אדם נותן משלו, אות וסימן לחלקו בקודש. בואו של השוכן אל מקום זה, כמוהו כבואו אל עולמו של האדם ושל העם. נתינה כחובה תייצר מקום המושתת על חוק והכרח הנכפה על האדם. נדבת הלב מייצרת מקום בו משוקעים רצונותיו ומאווייו של האדם.

בספר ויקרא לעומת זאת נתפש המשכן כרשות בה נוכח א-להים. אין בכל הספר אזכור לעובדה שהמקדש הוא יצירה - מעשה ידי אדם.⁵ תחת זאת, המקדש הוא עובדה קיימת, הקדש הבלתי תלוי.⁶

⁵ אפילו דבר הקדשתה של בהמה לעבודת הקרבנות נלמד מפסוקים בספר דברים ולא מפסוקים בספר ויקרא ("תנו רבנן: מוצא שפתיך - זו מצות עשה, תשמר - זו מצות לא תעשה, ועשית - אזהרה לבית דין שיעשוק, כאשר נדרת - זה נדר, לה' אלהיך - אלו חטאות ואשמות עולות ושלמים, נדבה - כמשמעו, אשר דברת - אלו קדשי בדק הבית, בפיך - זו צדקה" (ראש השנה ו', ע"א); על בסיס הפסוק "מוצא שפתיך תשמר ועשית פאשר נדרת לה' א-להיך נדבה אשר דברת בפיך" - דברים כ"ג, כ"ד).

⁶ בפתיחה לספר ויקרא א-להים נוכח באהל מועד, ומשם הוא קורא אל משה - ממקום הקדש: "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר" (א', א); בספר - דיבור ועוד דיבור אלהי, כמעט ללא הקשרי חיים ומציאות. תיאורים מ'זווית עינו' של הבורא הרואה את השלם, את האלהיות שהוא הטביע בעולם; היצירה האנושית בספר מצומצמת מאד; אין תיארוך היסטורי לאירועים; אין גם תיאור למקום חניית העם במדבר. הסיבה - האירועים והמצוות שבו אינם תלויי זמן ומקום; הכלי המרכזי - מזבח, מגלם את רשות גבוה, מקום שהחיים בטלים על גביו; איסור חמץ קיים במזבח בכל ימות השנה (החמץ מגלם את היצירה האנושית שהזמן מאפשר לתהליכים שבה להתרחש); מקורות הספר - דיבור אלהי מאוהל מועד או בהר סיני; הארץ היא של אלהים: "בְּמִסְפָּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עַמִּיתְךָ בְּמִסְפָּר שָׁנֵי תְבוּאֹת יִמְכַר לָךְ: לְפִי רֵב הַשָּׁנִים תִּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מַעַט הַשָּׁנִים תִּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מִכַּר לָךְ... וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַר לְצִמְתָּת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עַמְדִּי" (ויקרא כ"ה, טו - כג). שייכות לאלהים פירושה - שייכות למשפחה ולשבט שאלהים ייעד להם את הנחלה. לכן אין רשות לקבוע מי יהיו הבעלים; המועדים הם מועדי ה': "מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר תִּקְרָאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי... שְׁבֹת הוּא לֵה' בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה' מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרָאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדֵם... פֶּסַח לֵה'... חַג הַמַּצּוֹת לֵה'...: אֵךְ בְּחַמֶּשֶׁה עֶשְׂרֵי יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַסְפֹּכֶם אֵת תְּבוּאֹת הָאָרֶץ תַּחֲגוּ אֵת חַג ה' שְׁבֻעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שְׁבֹתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שְׁבֹתוֹ" (ויקרא כ"ג). זמן המסמל רשות גבוה.

למעשה, משתקף מתיאור זה מרחב המכיל עמדת לוקח (א-להיית), ועמדת נותן (אנושית), ויחד עם זאת, שניהם מרכיבים יחדיו את 'מרחב העם'. עובדה זו מצטרפת לתיאורו של המשכן כיצירתו של העם, אליה יבוא א-להים ובה ישרה את שכינתו.

ג. בנאום דוד בספר דברי הימים מתוארת נדבת לב, ובמובן זה קיים קשר בינה לבין תיאורנו בפרשת ויקהל. לצד זאת קיים תיאור נוסף בספר מלכים, המתמקד בתמונה שונה לגמרי:

וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִסּוּף הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁרָא לְיָהוָה הַמָּס שְׁלֹשִׁים אֶלְפֵי אִישׁ: וַיִּשְׁלַחֵם לְבָנוֹנָה עֲשָׂרַת אֶלְפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בְלִבְנוֹן שְׁנַיִם חֲדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וְאֲדָנִיָּם עַל הַמָּס: ס וַיְהִי לְשֹׁלְמֹה שִׁבְעִים אֶלְפֵי נָשָׂא סָבֵל וְשִׁמְנִים אֶלְפֵי חֹצֵב בְּהָר: לְבַד מְשָׁרֵי הַנְּצָבִים לְשֹׁלְמֹה אֲשֶׁר עַל הַמְּלָאכָה שְׁלֹשַׁת אֶלְפִים וְשֹׁלֵשׁ מֵאוֹת הָרָדִים בְּעַם הָעֹשִׂים בְּמִלְאכָה: וַיִּצֹו הַמֶּלֶךְ וַיִּסְעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיִסֹד הַבַּיִת אֲבָנֵי גִזִּית: וַיִּפְסְלוּ בְנֵי שְׁלֹמֹה וּבְנֵי חִירוֹם וְהַגְּבִלִים וַיְכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לְבְנוֹת הַבַּיִת (מלכים א' ה', כ"ז-ל"ב).

פסוקים אלו מתארים את היערכות שלמה לבניית המקדש, בהם מתוארת היערכות ממלכתית הכוללת מיסים, עובדים ורדייה בעם - לעשות במלאכה⁹. הפער בין תיאור זה לבין תיאור בנייתו של המשכן הוא גדול, ובהיבט זה ניתן להעיר שלוש הערות:

1. בניגוד לבניית משכן ארעי, בניית מקדש שלמה מחייבת היערכות ממלכתית, ואינה יכולה להישען על נדבת הלב לבדה.
2. התיאור בדברי הימים הוא של דוד העסוק בהכנות ובהעמדת תשתית לבניית המקדש. לא מקרה הוא שנדבת הלב משויכת אל דוד, כחלק מן ההכנות הפנימיות לבנייתו של מקדש. שלב העשייה הפיזית בכלי המעשה משויך אל שלמה.
3. עוד בדבר הפער שבין המשכן לבין מקדש שלמה: בספר שמות - הביטוי הוא 'ושכנתי בתוכם' - מתייחס לשכינת א-להים בקרב בני עמו. במובן

ב. "קחו מאתכם תרומה לה" - במילים אלו נפתח הציווי על התרומה. מתוארת 'לקיחה', ובה ניטל או יוצא דבר מרשותכם ובא לו אל רשות גבוה (תרומה לה). במבט ראשון מתבקש היה לראות 'לוקח' שהוא מעין שליח לרשות גבוה, מעין 'ידו הארוכה' של א-להים המוציא מרשות העם את תרומת ה' - ומביאה אליו. במבט שני קיים קושי, שהרי הציווי על הלקיחה מתייחס גם הוא אל העם: "קחו" - לא איש זר לוקח מכם, כי אם אתם. מהי המשמעות בלקיחה שלכם מאתכם או מעצמכם?

דומה שהתשובה נעוצה בזיהויו של הלוקח. לאחר תיאורה של קריאת משה לבצאל, אהליאב ולכל איש חכם לב, מתואר פועלם של אלו:

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל בְּצַלָּאֵל וְאֶל אֶהֱלִיאָב וְאֶל כָּל אִישׁ חָכֵם לֵב אֲשֶׁר נָתַן ה' חָכְמָה בְּלִבּוֹ כָּל אֲשֶׁר נָשָׂאוּ לְבוֹ לְקָרְבָה אֶל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ: וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֶת כָּל תְּרוּמַת אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִלְאכַת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בְּבִקְרָב בְּבִקְרָב (שם ל"ו, ב-ג)

התרומה כבר הובאה על ידי העם, היא נתונה לפני משה, וכעת לוקחים אותה חכמי הלב - 'למלאכת עבודת הקדש'. תיאור זה מובא בעקבות העצמתם האישית כמי שא-להים קרא בשמם, מילאם ברוח חכמה בינה ודעת, וכבר נשאם ליבם אל מלאכת היצירה שהם עומדים להביא לעולם. דומה, שבעקבות העצמה זו 'לקיחה' על ידם עשויה להתפרש כלקיחה של אנשים שבמובן מסוים הם שלוחיו של מקום, נציגים לרשות גבוה⁸.

⁸ שתי שאלות שיש לתת עליהם את הדעת בהקשר לאבחנה זו: הראשונה - מה פשר ההנגדה למשה במילים "ויקחו מלפני משה"? משמע שהחומרים היו נתונים לפניו - נמצאים ברשותו, וכעת הם עוברים לרשות עושי המלאכה. מדוע מודגשת נוכחותם לפני משה? האם אכן המעבר ממנו אל 'יוצרי המשכן' כמוהו כמעבר מרשות העם אל רשות גבוה?

עוד יש לשאול לפשרו של הפער בין התוכנית המקורית של משה, לבין מה שהתבצע בפועל. נבאר דברינו. בפתח הדברים פונה משה אל העם בשתי קריאות: קריאה ראשונה - "קחו מאתכם תרומה לה" כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' זהב ונכסף ונחשת" (ל"ה, ג). קריאה שנייה - "וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה ה' (ל"ה, י"ט, כולל הפירוט). שתי הזמנות הן, ולמעשה מתוארת היענות העם אל הראשונה - (כ"א-כ"ט), לא אל השנייה. אל חכמי הלב חוזר משה ופונה לאחר מינויו של בצאל: "ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצאל בן אוּרִי בן חור למטה יהודה... ויקרא משה אל בצאל ואל אהליאב ואל כל איש חכם לב אשר נתן ה' חכמה בלבבו כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אתה" (שם, ל"ה, ל'; ל"ו, ב). הפסוק העוקב יתאר את הלקיחה עליה נסוב הדיון. שאלה הנשארת מעט פתוחה

- האם ברור שיישום ה'לקיחה' - בידי חכמי הלב, הוא גם כוונת משה המקורית למילים 'קחו לכם', כמו גם כוונת א-להים למילים 'ויקחו להם' הכתובות בפרשת תרומה?

⁹ מיתון מה לתיאור זה נמצא בפסוקים הבאים: "ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדו ושרו ושלשו ושרי רכבו ופרשו: ס אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בעם העושים במלאכה" (מלכים א' ט', כ"ב-כ"ג). מסתבר שהפתרון לפער שבין התיאורים קשור לפרספקטיבה השונה הקיימת בשני התיאורים (השני נאמר 'מקצה עשרים שנה' לבניית שני הבתים (שם י').

הפתיחה בה, בהעצמה הגדולה שהייתה למתנדבים, ובעובדה שבניית המשכן הושגה על נדבת הלב (להוציא אדני המשכן שנבנו ממחצית השקל). גם דוד בהעמידו תשתית לבית המקדש העצים אותה עד מאד.

הדרך המסתמנת לתשובה, הצביעה על מרחב מושגי הממלא את חללו של ספר שמות. הנושא בו הוא - העמדת עם ישראל על במת ההיסטוריה - כעם. כעת, בפרשיות המשכן, נבנית הקומה הנוספת. הנתניה היא ביטוי פנימי, אוצר חיים המשוקע בנדבת הלב. איש ואישה נותנים מעצמם, ויצירה חדשה באה לעולם - פרי נדבת הלב, פרי לכישרונות הגדולים ולרוח השורה בעם.

אל כל אלו עשוי לבוא בבוא העת - השוכן.

זה, נדבתם העמידה את הבסיס עליו מושתת הבית - הווייתו הפנימית של העם. ומה היה במקדש שלמה? שלמה מדבר על מקדש החורג מגבול ישראל. כך בתפילתו: "וגם אל הנכרי אשר לא מעמדו ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמו: כי ישמעון את שמו הגדול ואת יד החזקה וזרעו הנטויה ובא והתפלל אל הבית הזה: אתה תשמע השמים מכן שבתי ועשית כלל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמו ליראה אתך כעמדו ישראל ולדעת כי שמו נקרא על הבית הזה אשר בנתי (מלכים א' ח', מ'ג). שלמה רואה את הנכרי ואת עמי הארץ כשייכים אל המקדש, והוא מהווה כתובת לתפילותיהם¹⁰. ביטוי מיוחד לכך הוא בעובדה שבתאורי ספר מלכים, האדם הראשון איתו מדבר שלמה על בניית המקדש, וגם נערך לשיתוף פעולה עמו הוא חירם מלך צור¹¹.

סוף דבר

לימוד זה נפתח בשאלה על מקומה של התרומה ונדבת הלב במשכן. מן הכתובים משתקף משקל גדול שהיה לה - בעצם

¹⁰ שיוך זה מוצא ביטוי נועז במדרשי חז"ל, הכורכים יחדיו שני אירועים: את מעמד חנוכת המשכן עם מעמד נשיאת בת פרעה: "הדא הוא דכתיב 'דברי למואל מלך' (משלי ל"א). למה נקרא שלמה למואל? אמר רבי ישמעאל: באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בית המקדש, נשא בתיה בת פרעה, והיה שם צהלת שמחת בית המקדש וצהלת בת פרעה, ועלתה צהלת שמחת בת פרעה יותר מצהלת בית המקדש" (מדרש רבה במדבר, י' א'). על פי המדרש, כורך שלמה בין שני אירועים, אירוע השראת השכינה במקדש, ואירוע נשיאתה של בת פרעה מלך מצרים. חכמים אמנם מבקרים אותו על כך, אך דומה שביקורתם היא על הרחקת הלכת, שביטויה המדרשי הוא בצמידות האירועים, לא על המהות שפירושה הוא - חיבור העולם כולו אל המקדש ואל השוכן בקרבו.

¹¹ תיאור זה מתכתב עם תיאור נוסף, קודם ביחס לממלכת דוד: עם בנייתה של ירושלים כעיר בירה, פונה חירם מלך צור אל דוד: "וישלח חירם מלך צור מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד" (שמואל ב' ה', י"א). חירם מציע חומרים ובעלי מלאכה, ובונה את בית המלך לדוד. תיאור לגמרי לא שגרתי, של מלך המתנדב לבנות את 'בית המלך' למלך אחר. תגובת דוד לכך מפתיעה: "וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל" (שם ה', י"ב). דוד מתבונן בהירתמות של מלך זר להעמיד את בית המלך, ורואה בכך אות וסימן לסיפור השראת השכינה מעבר לגבול ישראל, היוצא כעת אל דרכו. עוד יש לציין את ההבדל שבין מעורבות חירם בתחום הממלכתי שנשאה אופי התנדבותי, לבין היערכותו בתחום המקדש, שהייתה בתמורה ראויה, לא בנדבת הלב.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ד
עורך: חננאל רוס
בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>